

XALQ OG‘ZAKI IJODI –DOSTON VA UNING MAVZU KO‘LAMI

Vafoqulova Go‘zal Ochilovna

*(Samarqand davlat chet tillar instituti akademik litseyi ona tili va adabiyot fani
o‘qituvchisi)*

Annotatsiya: Maqolada xalq og‘zaki ijodi tarixida alohida bosqich sifatida o‘rganiluvchi doston va uning turlari xususida atroflicha to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: «Doston», qahramonlik dostonlari, ishqiy-romantik dostonlari, jangnoma dostonlari, kitobiy dostonlar, tarixiy dostonlar.

Doston o‘zbek folklorining keng tarqalgan va yirik janrlaridan biridir. «Doston» so‘zi qiziq-qiziq voqealarni hikoya qilish, maqtash ma’nolarini anglatadi. Badiiy adabiyotimizda asosan ikki usulda yaratilgan dostonlar bor. Birinchisi, asrlar davomida xalq og‘zaki ijoida baxshilar tomonidan kuylanib kelingan dostonlar. Ikkinchisi, yozma shaklda shoirlar tomonidan ijod qilingan dostonlar. »Alpomish», Go‘ro‘g‘li turkumidagi «Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi», «Malikai ayyor», «Ravshan», «Kuntig‘mish», «Rustamxon» kabilar og‘zaki dostonlar namunalaridir. Yusuf Xos Hojibning «Qutadg‘u bilig», Haydar Xorazmiyning «Gul va Navro‘z», Navoiyning «Hayratul abror», «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun» kabi asarlari esa yozma adabiyotdagi dostonlar hisoblanadi.

Dostonni baxshilar kuylaydilar. Qadim zamonlarda «baxshi» xalqona usullar bilan bemorni davolovchi tabib, ayrim hududlarda ustoz ma’nolarini anglatgan. Bugungi kunda bu so‘z asosan xalq dostonlarini kuylaydigan san’atkorni bildiradi.

Shulardan kelib chiqib dostonlarni quyidagicha tasnif qilish mumkin:

- 1.Qahramonlik dostonlari(„Rustamxon“,«Alpomish»).
2. Ishqiy-romantik dostonlar(«Ravshan»,»Kuntug‘mish»).
- 3.Jangnoma dostonlari(«Yakka Ahmad»).
- 4.Kitobiy dostonlar(«Sayyod va Hamro», «Oshiq G‘arib va Shohsanam»).
- 5.Tarixiy dostonlar(«Oysuluv»).

Qahramonlik eposi xalq og‘zaki ijodi tarixida alohida bosqich sifatida baholanadi. Bunday asarlarlarda alohida qahramonlik va mardlik namunasini ko‘rsatgan xalq farzandining yurt ozodligi, elni birlashtirish maqsadidagi safarlari, o‘zidan son va kuch jihatdan yuqori bo‘lgan olishuvlari aks etadi. Uning mashhur namunasi yunonlarda «Odessiya» va «Iliada» asarlari hisoblanadi. Qirg‘iz xalqining «Manas»i ham ana shunday bosqich namunasidir.O‘zbeklarda «Alpomish» dostoni misol bo‘ladi.

Romantik dostonlar deganda, xalq dostonlarining mazmunan sevgi sarguzashtlarini aks ettiruvchi turlari tasavvur qilinadi. »Ravshan», «Kuntug‘mish» kabilarni ana shular qatoriga qo‘shish mumkin.

Jangnoma dostonlarni esa voqea rivoji asosan jang lavhalariga boy asarlar tashkil etadi.Baxshilar bunday dostonlarni nisbatan kam ijro etganlar. Bunday dostonlarda ko‘proq qahramonning botirligini tasvirlashga e’tibor beriladi.»Yusuf bilan Ahmad», «Alibek va

Bolibek», «Qirq ming» kabi asarlar shular jumlasidandir.

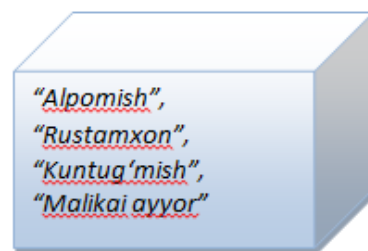
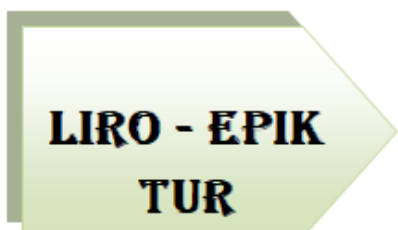
Kitobiy dostonlar yozma va ogʻzaki ijodning oʻzaro aloqalari natijasida vujudga kelgan. Oʻzaki ijoddagi «Sayyod va Hamro», «Oshiq Gʻarib va Shohsanam», «Vomiq va Uzro» kabi dostonlar ana shu usuldagi asarlar namunasidir.

Tarixiy dostonlarda tarixiy voqealar tinglovchida shubha uygʻotmaydigan toʻqimalar vositasida aks ettiriladi. Ammo ularda tarix qanday boʻlsa, xuddi shu tarzda, toʻkis ravishda oʻzgarishsiz bayon etilmaydi. »Oysuluv» ana shunday doston sanaladi. Oʻzbekistonda xalq dostonlari Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo, Buxoro, Xorazm, Namangan viloyatlarida va Qoraqalpogʻiston muxtor respublikasida ijro etiladi. Ijro usuliga koʻra oʻzbeklarda Samarqand, Xorazm, Fargʻona (Namangan) dostonchilik anʼanalari mavjud boʻlib, Samarqandda ichki boʻgʻiz ovozda, Xorazmda ochiq qoʻshiq aytish yoʻli bilan, Namanganda ochiq, ammo, musiqa asbobiga mos holda kuylanadi.

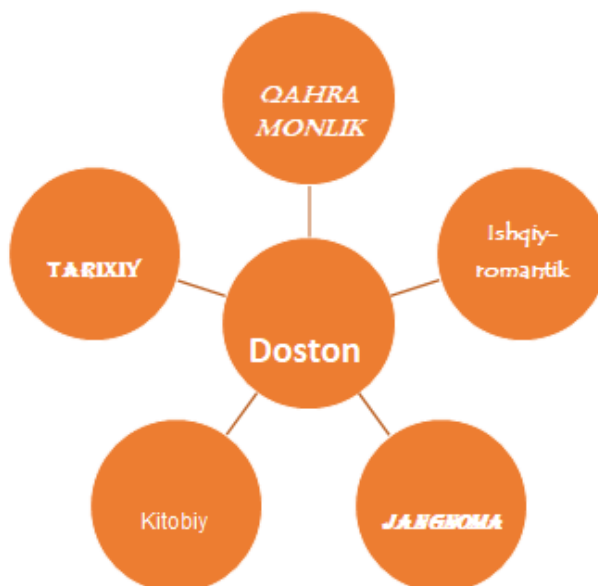
Mavzu yuzasidan savollar:

1. Doston aytuvchilar kimlar hisoblanadi?
2. Qanday dostonlarni oʻqigansiz?
3. Dostonchilik maktabi deganda nimani tushunasiz?
4. Oʻzbekiston xalq baxshilaridan kimlarni bilasiz?

Mavzu yuzasidan koʻrgazma

DOSTON

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1.B.To‘xliyev va boshqalar.Adabiyot.(10-sinf va o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi muassasalari o‘quvchilari uchun darslik-majmua). “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent - 2017.

2.A.Rafiyev,N.G‘ulomova. Ona tili va adabiyot.(Kasb-hunar kollejlari uchun darslik) - Toshkent.: 2006.

